

görevlendirilmiş, müderris menşeli bir de kâtip tayin edilmiş, 1891'de bir mukayit göreve başlamıştır. Üye sayısı yıllara göre azalıp çoğalan meclisin başkanlığı 1892-1897 yılları arasında boş kalmıştır. 1902'de Meclis-i Meşâyih nâzırlığı kaldırılmış, 1911'de Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi görevde iken üye sayısı ikiye düşürülmüştür. Meclis-i Meşâyih, 10 Mart 1334 (10 Mart 1918) tarihinde *Takvîm-i Vekâyî*'de yayımlanan Meclis-i Meşâyih'in Tevsîi Kanunu ile bir başkan, yedi üyeden oluşmak üzere yeniden kurulmuştur.

İstanbul tekkeleri, Meclis-i Meşâyih'in teşekkülü üzerine bulundukları bölgelere göre tarikat ayırımına gidilmeden önce otuz beş merkez tekkeye bağlanmış, 1918 yılından sonra bu sayı on beş merkezle sınırlandırılmıştır. İstanbul'daki on beş merkez tekkenin yanı sıra müstakil merkezler olarak beş mevlevîhâne ile sekiz Nakşibendî tekkesi mevcuttu. Merkez tekke uygulamasının son şekliyle birlikte İstanbul içindeki tekkelerin Meclis-i Meşâyih ile haberleşmesini merkez tekkeler aracılığıyla yürütmesi ve merkez kabul edilen tekkelerin diğer tekkeler üzerinde denetim haklarının bulunması hususları 1334 (1918) tarihli Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi'nin Merkez Tekâyâ Tâlimatnâmesi ile kabul edilmiştir. Bu tâlimatnâmeye göre her bölgedeki meşâyih kendi merkezinde toplanarak gizli oyla aralarından seçeceği iki şeyhi tekkelerin denetimiyle görevlendirecekti. Bir merkeze bağlı tekkeler yoklama ilmühaberleriyle sürekli kontrol edilecek ve bu ilmühaberler merkez tekkede muhafaza edilecekti. Yılda bir defa olmak üzere umumi ve tasdikli yoklama cetveli merkez şeyhleri tarafından Meclis-i Meşâyih'e verilecekti.

Taşra tekkeleriyle ilgili ilk düzenlemeler II. Mahmud devrinde başlamış ve tarikat pîrinin medfun bulunduğu dergâh merkez kabul edilerek merkez tekke şeyhi kendi tarikatına ait diğer tekkelerin idaresinden sorumlu tutulmuştu. 1334 (1918) tarihli Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi ile İstanbul'daki tekkeler merkezlerle ayrılıp yeni bir idare kurulunca taşrada da böyle bir teşkilâtlanmaya ihtiyaç duyulmuş, şeyhülislâmlığın tesbit ettiği vilâyet, livâ ve kazalarda Encümen-i Meşâyih adıyla müftü başkanlığında iki üyeden oluşan bir kurum oluşturulmuştur. Ulemâ ve meşâyih arasından gizli oyla seçilen bu iki üye mahallî meşâyih ve iyi hal sahibi kişilerden meydana gelen bir komisyon tarafından seçimle tayin ediliyordu.

Evlâdiyet ve hilâfet usulüyle tevcih edilmekte olan şeyhlik vazifesi, Meclis-i Meşâyih'in kurulmasından sonra doğrudan meclis tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Bir dergâhın şeyhi vefat ettiği zaman şeyhlik görevinin tevcihi için Meclis-i Meşâyih'e müracaat edilir, müracaat eden kişi şeyhin neslinden ise ve gerekli şartları taşıyorsa tayin gerçekleşirdi. Meşihat evlâdiyet üzere meşrut olmaz ve şeyh de evlâdi olmadan vefat ederse şeyhin mensup olduğu tarikatın halifelerinden biri şeyh tayin edilirdi.

Tekke vakıflarına ait vakfiyelerin Meclis-i Meşâyih defterlerine kaydedilmesi, bunların korunması, kontrol ve denetimi meclisin görevlerindendi. Meclis-i Meşâyih meşihat tevcihlerinde öncelikle vakfiyelerin şartlarını dikkate alıyor ve tevcih muamelelerini bu vakfiyelere dayanarak yapıyordu. Evlâdiyet dışındaki tevcih muameleleri icâzetnâme almış olan halifelerin icâzetnâmesi kontrol edilerek yapıyor ve bu icâzetnâmeler Meclis-i Meşâyih tarafından kaydediliyordu. Meclis-i Meşâyih şeyhülislâmlık müessesesinin kaldırılmasına kadar faaliyetlerini Bâb-ı Meşihat'ta sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Evkaf, nr. 11874; BA, İrade-Mec-lis-i Vâlâ, nr. 25320; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul 1285, s. 63; *Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi*, İstanbul 1337; Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1979, s. 304-310; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989, s. 193, 205-207; Cahit Baltacı, *İslâm Paleografyası: Diplomatik Arşivcilik*, İstanbul 1989, s. 299-300, 474; Bilgin Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülislâmlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 7, İstanbul 1998, s. 93-109; İsmail Kara, "Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zâtın Kendi Kaleminden Terceme-i Hâli", *Kutadgubilig*, sy. 1, İstanbul 2002, s. 186, 202-203; Pakalın, II, 429-430.



BİLGİN AYDIN

MECLİS-i MEŞVERET

(مجلس مشورت)

Osmanlı Devleti'nde önemli ve olağan üstü konuların görüşüldüğü danışma meclisi.

İslâm devlet geleneğinde önemli bir yeri olan meşveret usulü Osmanlı Devleti'nin hemen her devrinde sıkça başvurulan bir uygulamadır. Gerek divan toplan-

larında gerekse bunun dışında ihtiyaç duyulduca bu tür görüş alışverişlerinin yapıldığı bilinmektedir. Meşveret toplantıları, çeşitli kesimlerden görüşülecek konuyla ilgili kimselerin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilirdi. Söz konusu geniş katılımlı toplantılar I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde nisbeten daha düzenli bir şekle girdi. Muhtemelen bunun sebebi, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra devletin varlığını tehdit eden buhranların sebep olduğu siyasî kargaşa ve sorunların çözümünde sorumluluğu paylaşıp geniş bir mutabakata dayandırarak halkın gözünde meşrûlaştırma düşüncesiydi.

Bu tür meclisler belge ve metinlerde Meşveret-i Hâssa, Meclis-i Hâs, Meşveret-i Havâs, Meclis-i Şûrâ, Dârü's-şûrâ, Meclis-i Müşâvere, Encümen-i Meşveret, Meclis-i Hâssü'l-hâs ve Meclis-i Umûmî gibi isimlerle geçer. Adlandırmadaki çeşitliliğin bir kısmı mahiyet farkından kaynaklanmaktadır. Sınırlı sayıda üst düzey yöneticinin katıldığı meclise Meclis-i Hâssü'l-hâs, bunun biraz daha genişletilmiş olanına Meclis-i Hâs, geniş bir katılımıla toplananına Meclis-i Umûmî veya Meşveret-i Âmmeye denilmekteydi. Bazı durumlarda Meclis-i Hâssü'l-hâs konuyu görüş-tükten sonra daha geniş bir mutabakatın gerekliliği ortaya çıkarsa Meclis-i Umûmî toplanırdı.

Meşveret Meclisi savaşa veya barışa karar vermek, antlaşmalar yapmak ve önemli devlet işlerini görüşmek üzere toplanırdı. Meşverete katılacak kişiler ve görüşülecek hususlar padişahın emri üzerine önceden belirlenirdi. Ayrıca sadrazam da bir telhisle meclisin toplanmasını padişaha önerebilirdi. Toplantılar padişahın, padişah katılmadığında sadrazamın başkanlığında yapılırdı. Eğer konu, üzerinde düşünülerek karar verilecek kadar önemliyse gerekli bilgi ve belgeler önceden üyelere verilirdi. Meclisin aldığı kararlar mazbata haline getirilip saraya sunulur ve padişah genellikle alınan kararlara uyardı. Ayrıca meşverete katılmayan, ancak konuyla ilgili olan ricâle de bilgi verilirdi. Mazbatalarda katılan üyelerin isimleri, meşverette yaptıkları açıklamalar ve neticede meclisin aldığı kararlar ayrıntılı olarak yer alırdı.

Meclis bazan esnaf, esnaf kethüdâları, yeniçeri aşçı ustaları, başkarakullukçular ve diğer avamın da katılımıyla çok geniş bir platformda toplanabilirdi. Nitekim III.

Selim'in tahta geçişinden yaklaşık bir ay sonra topladığı bir meclise 200'den fazla kişi katılmıştı. Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, oy vermekten âciz kalabalıkların meclis toplantısına katılmasından dolayı rahatsızlığını açıkça dile getirir; meşveretin sünnet olduğunu, ancak bundan yarar sağlanabilmesi için öncelikle katılımcıların rey ve tedbir sahibi olmaları gerektiğini belirtir. Konuşulanların meclis dışına çıkmasını engellemek de devrin yöneticilerini meşgul eden diğer bir mesele idi. I. Abdülhamid, 1783'te bu amaçla yayımladığı bir fermanla meclislere üst düzey devlet görevlilerinin katılması esasını getirdi. Öte yandan sadrazam, konuşulan hususları dışarıda söz konusu etmemeleri için her meclisten sonra katılımcıları uyarmaktaydı. Buna rağmen mecliste müzakere edilen önemli devlet sırları kısa bir süre içinde yabancı devlet elçilerinin kulağına ulaşmaktaydı. Dolayısıyla meclise katılacak kişilerin seçimi hemen her meclis toplantısında önemli bir sorun olarak öne çıkardı. Davet edilecek kişiler görüşülecek konuya göre değişebilirdi.

Meşveret Meclisi'nin toplandığı belli bir yer yoktu. Toplantı Tersane'de, sarayda, Bâbîâlî'de, sadrazam veya şeyhülislâm konağında, kapitanpaşa divanhânesinde, Ağakapısı'nda veya padişahın huzurunda olabiliirdi. Padişahın huzurunda gerçekleştirilen toplantılara üyeler alayla ve toplu halde giderdi. Devlet merkezinde olanların dışında sefer zamanlarında ordu kumandanının bulunduğu yerde de toplantı yapılabilirdi. Bâbîâlî'de sınırlı üyenin katıldığı toplantılar genelde sadâret kethüdâsı odasında olurdu. Sadrazam, sadâret kethüdâsı, reisülküttâb, çavuşbaşı, defterdar ve diğer bir kısım bürokratların katıldığı bu toplantılara "meşveretçik" denirdi. Ulemâ ve ocak ağaları bu toplantılarda yer almazdı. İncelenecek husus, halkın yardımını gerektirecek kadar önemli ve geniş kitleleri ilgilendiren bir konu olduğunda meclis İstanbul'daki camilerden birinde de toplanabiliyordu. Nitekim Osmanlı-Rus savaşı esnasında Hezargrad'la Silistre Kalesi'nin düşmesi ve Rus kumandanının Rusya'nın şartlarının kabul edilmemesi durumunda İstanbul'a gelip barışı orada yapacağı tarzındaki sert mektubu üzerine II. Mahmud, soruna milletçe bir çözüm bulunması için 24 Haziran 1810 tarihinde Fâtih Camii'nde umumi bir meşveret toplanmasını iste-

di. Camide alınan cihad kararı ertesi gün bütün ülkeye duyuruldu.

Değişik rütbe ve statüdeki insanların mecliste bir arada bulunması meclisin sağlıklı çalışması açısından ciddi bir sorundu. Çünkü düşük rütbe ve makam sahiplerinin büyüklerinin düşüncesine aykırı fikir beyan etmeleri zordu. Böyle olunca da meşveretten beklenen amaç gerçekleşmiyordu. Bu meseleyi çözebilme için öncelikle sadrazam ve şeyhülislâm gibi üst rütbeli memurlar konuyu açtık-tan sonra meclis başkanı burada rütbe farkının önemli olmadığını, herkesin kendi görüşünü çekinmeden açıkça söylemesi gerektiğini, mecliste susup alınan kararlara dışarıda muhalif konuşanların cezalandırılacağını, ayrıca doğru bildiğini söylemeyenlerin âhirette sorumlu olacağını üyelere bildirdi. Mecliste kararların oy birliğiyle alınması hedeflenirdi. Meclis görüştüğü konunun önemine göre bazan birkaç gün ardarda toplanabilir, bazan da herhangi bir karara varmadan dağılabildi; padişah böyle durumlarda bir karar verilmesi için meclise müdahale edebilirdi.

Meşveret Meclisi'nin toplanma günleri zamanla düzenli hale getirildi. Toplantılar pazartesi ve perşembe olmak üzere haftada iki gün yapılmaya başlandıysa da topçu, humbaracı ve lağımcı askerlerinin bu günlerde tâlimleri olduğu ve ocak ağaları meşverete katılamadığı için toplantı günleri pazar ve salı olarak değiştirildi. Böylece meclis dâimî bir meclis özelliği kazandı. Ele alınan konuların şer'iliği hususunda fikir beyan ederek fetva veren şeyhülislâm ve ulemânın mecliste hayli yüksek bir nüfuzu vardı. Bu nüfuz 1830'lu yıllardan itibaren zayıflama sürecine girdi.

II. Mahmud meşveret meclislerini I. Abdülhamid ve III. Selim gibi gayet yararlı bir şekilde kullandı. Bu dönemde meclis toplanma periyodu ve katılımcılar açısından belirgin şekilde kurumlaştı. Özellikle 1830'lu yıllarda devletin merkezî yapısında gerçekleştirdiği reformlarla ve kurduğu yeni nezâretlerle Avrupalı bir kabine sistemi görüntüsünü ortaya koyan II. Mahmud, dâimî meclislerle alt kademe-lerdeki yöneticilerin de karar verme mekanizmasında yer almasını sağladı. Üst düzey görevlilerin bir araya gelmesiyle oluşan Meclis-i Meşveret'ten Meclis-i Vükelâ'ya, yani modern hükümet yapısına tedricî bir geçiş yapıldı. Dâimî meclislerin

kurulması meşveret meclislerinin toplanmasına engel teşkil etmedi. Nitekim devletin büyük buhran dönemlerinde yine sorumluluğu daha geniş kitlelerle paylaşmak üzere meşveret meclisleri toplanmıştır. Bunların sonuncusu, Paris Antlaşması'nın imzalanıp imzalanmaması konusunu müzakere etmek üzere Damad Ferid Paşa tarafından çağrılan ve 22 Temmuz 1920 günü Mehmed Vahdeddin'in huzurunda toplanan saltanat şûrasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 14160, 16248, 16297; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 6781; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 82, 207, 256, 426; II, tür.yer.; Naimâ, *Târih*, II, 261; V, 277, 215; Vâsif, *Târih* (İlgürel), tür.yer.; Şânîzâde, *Târih*, I, 62, 64-66; II, 98; III, 198; IV, 2, 3, 155-157, 201; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1243, s. 14-15, 207; a.mlf., *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 575, 631; Cevdet, *Târih*, I-XII, tür.yer.; Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul* (trc. Oğuz Gökmen), Ankara 1977, s. 153-155; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 280, 284; IV, 295 vd.; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 1-5; Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara 1986, s. 157-162; C. V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform* (trc. Latif Boyacı - İzzet Akyol), İstanbul 1994, s. 76-78; a.mlf., "Ma'dilis al-Şûrâ", *EP* (İng.), V, 1082; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 177-180; Muzaffer Doğan, *Sadaret Kethüdâlığı: 1730-1836* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 128-134; Ahmet Cihan, *Modernleşme Döneminde Osmanlı Uleması: 1770-1876* (doktora tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 52-82, 142-151; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid: 1774-1789*, İstanbul 2001, tür.yer.; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 213; B. Lewis, "Meşveret", *TED*, sy. 12 (1982), s. 779-782; Cevdet Küçük, "Damad Ferid Paşa", *DA*, VIII, 438-439.



ALİ AKYILDIZ

MECLİS-İ ŞER'

(bk. MAHKEME).

MECLİS-İ ŞURÂ

(bk. MECLİS-İ MEŞVERET).

MECLİS-İ TEDKİKÂT-İ ŞER'İYYE

(مجلس تدقيقات شرعية)

Osmanlı adliye teşkilâtında şer'îyye mahkemelerinden gelen dosyaları istinaf veya temyiz mahkemesi olarak incelemekle görevli yüksek yargı organı (bk. MAHKEME).